

Родина Войнаровських в Швеції.

(Причинок до історії недолі Мазепинців).

Написав *Альфред Єнсен.*

(*Dr. Alfred Jensen.*)

Між українськими збігцями, що прибули в 1710-их роках до Швеції, аби піднести свої жадання до Кароля XII і шведської державної каси, була також, як відомо, і жінка Войнаровського Анна, з дому Мирович. Її муж — сестрінець Мазепи — позичив шведському королеви протягом 1709—1713 років в загальній сумі 57.800 дукатів, 45.000 талярів Альберта і 60.000 цісарських талярів. Про грошові труднощі, які вложив на шведське правительство король Кароль XII через сей та інші довги, зятягнені в Турції (загальна сума довгів сягала близько 20 мільйонів шведських корон), подав докладні відомости шведський архівар Др. Теодор Вестрін в своїй інтересній статі: „Anteckningar om Karl XII orientaliska kreditorer“ (Historisk Tidskrift, 1900).

В звязку з моїми студіями про Мазепу я переглянув докладніший акти шведського державного архіва використані Др. Вестріном, оскільки ті акти відносять ся до родин Войнаровського і Орлика; і хоч я на сїм місці обмежую ся лише висше згаданими актами, однак думаю, що для української історії повинно бути інтересним опублікованє деяких виїмків з оригінальних документів, котрі відносять ся до сеї справи. Загалом шведський державний архів посідає коло 70 листів Анни Войнаровської, писаних до шведського правительства (по німецьки, шведськи, французьки і латинськи; більша частина писана секретарем, а деякі власноручно).

По упізнанню, яке вислав до шведського правительства сам Андрій Войнаровський з Демотики 28 цвітня 1714 року, його жінка написала з Вроцлава 25 цвітня 1715 року слідуюче письмо, в котрім жалуеть ся на свою нужду і на поведене мужа. З того письма видно також, що російське правительство з конфіскувало її маєтки на Україні, а матір і сестер Войнаровської замкнуло до вязниці у Москві.

„Найяснійший і могучий королю, мій все милостивійший Пане! ¹⁾

Як через цілий час мого вигнання піддержувала мене завсїгди в Турції ласка і опіка священної королівської Величності, мого все милостивішого Пана, так і нині приходжу до Неї в просьбою, щоби священна королівська Величність, мій все милостивійший Пан, по вродженій своїй доброті до всіх нещасних і пригнічених, змилював ся також і над моєю бідю.

Покинута чоловіком разом з сином, не маю від него ніякої піддержки. Син без всякої причини пробуває у Відні, далеко від опіки священної королівської Величності. Щоби його нерозважність не пошкодила мені в протекції священної королівської Величності, приношу до королівських стіп сю покірну просьбу, представляючи моє нещасливе положенє: тут мені відобрано всі засоби до житя, а вдома на Україні все пограбили, бо всі наші дібра забрали в посїданє Москалі, мою маму, братів і сестер моїх увязнили і вислали до Москви; — одно мені вістає, просити протекції Вашої Королівської Величності, котра завсїгди мені сприяла і мене піддержувала.

Вроцлав, 25 цвітня 1715.

Священної Королівської Величності і т. д.
Анна Войнаровська.

¹⁾ „Serenissime ac Potentissime Rex Domine mi Clementissime!

Ut per totum hoc tempus exilii mei sustinuit me semper Protectionalis Sacrae Regiae Majestatis Domini mei Clementissimi gratia in Turcia; ita et nunc suppliciter recurro ad illam, ut Sacra Regia Majestas, Dominus meus clementissimus ex innata sua clementia, quam habet in omnes miseros et afflictos, etiam meae misereatur miseriae.

Nam a Marito meo derelicta cum filio, nullum ab ipso habeo supplementum. Et ille sine ulla ratione Viennae manet huiusq., longinquus a Protectione Sacrae Regiae Majestatis. Cujus imprudentia ut non afferat mihi damnum in Protectione Sacrae Regiae Majestatis, hanc pedibus adiicio Regiis humillimam supplicationem, statum meum miserum exponendo: quod hic omnes iam mihi subtracti sunt modi vivendi, domi vero in Ukraina omnia mihi rapta sunt, quoniam omnia bona nostra mosci in possessionem acceperunt, et Matrem meam, fratres et sorores meas in captivitatem acceperunt et in Moscoviam miserunt, unicum mihi

В самий день нового року 1718 вислала Войнаровська з Лунд, міста в південній Швеції, де вона перебувала часово по дорозі до Стокгольма, слідуячу просьбу до короля:

„Пане! ¹⁾

Ваша величність здивуєть ся, бачучи мене у своїх стіп зі сльозами в очах в день, коли після звичаю всі тішагь ся і радують ся.

То не значить, щоби я не розділяла рівно з найвірнійшими Вашими підданими щастя, яке вони чують під панованем Вашої Величності; алеж трудно мати ясне чоло, коли хтось не має з чого вижити. По трохмісячнім очікуваню, дуже довгім, як що взяти під розвагу моє становище, я стою перед кінцем року, але не бачу кінця моїм нещастям і, коли б я не мала твердої надії, що Ваша Королівська Величність зарядять виконане того приречення, яке ласкаві були мені дати, то мені здавало ся би, що новий рік наступає лиш для того, аби продовжити мої страждання.

Однак крики моїх покинутих дітей подвоюють ся, нетерплячість моїх неблаганих вірителів зростає і власна нужда мене пригнічує.

Змилуйте ся наді мною, Пане, і не допустіть, щоби я підвела ся з перед Ваших стіп, не замінивши сльози, які витискає мені тяжка потреба, на сльози вдячності.

restat, hanc implorare Protectionem S. R. Maistis, quae semper me fovebat et alebat.

*Sacrae Regiae Maistis Domini mei Clement: mi
Vratislaviae, 25 aprilis a: o 1715.*

*fidelis subdita
Anna Voynarovska.*

¹⁾ Sire

Votre Majesté doit etre surprise de me voir a ses pieds les yeux baignés de larmes un jour que l'usage a donné à la joie et al' alegresse universelle.

Ce n'est pas que je ne partage egalemeut avec les plus fidels de ses sujets le pretieux bonheur qu' ils trouvent dans la conservation de V-tre Maj-te; mais il est mal aisé de composer un front serein, quand on n'a pas de quoi vivre. Apres une attente bien longue en comparaison de mon etat de trois mois, je vois finir l'année sans voir quelque fin à mes malheurs et elle me paroistroit ne vouloir se renouveler que pour faire durer mes peines, si je n'avois la ferme confiance que V-tre M-té fairoit executer la promesse qu' Elle a eu la grace de me donner.

Cependant les cris de mes enfans delaissés redoublent, l'impatience de mes creanciers impitoiables augmente et ma propre misère m'accable.

Ayés pitié de moi sire et ne permettés pas que je me releve devant vous sans changer en larmes de reconnoissance, celles que la plus dure necessité m'a fait repandre.

Ваша Величність дали знаки своєї доброти людям, котрі в оправданє права на ласку могли покликувати ся лише на свою нужду, але я маю по при то й інші титули, котрі повинні прихилити Вашу Величність на мою користь.

Я закінчую бажанєм щастя для священної особи Вашої Величності, бажанєм тим більше горячим, що довгий і щасливий біг її життя являєть ся єдиною надією для мене, покинутої чужинки.

Повістаю і т. д.

А. Войнаровська.

„Довгий і щасливий“ вік високого довжника, як відомо, не потревав довго, бо Кароль XII умер в тім самім році. Довжний запис на півмільона срібних талярів, що Кароль XII виставив в році 1713, був відновлений шведським правительством в р. 1718; се однак нічого не помагало п. Войнаровській в її грошовій потребі і в її юридичних правах. Такі обставини змусили її поновити прошеня, вдаючись з ними до нового правительства. В письмі до королеви Ульріки Елеонори вона дякує за одержані 500 пльотів¹⁾, але, річ зрозуміла, не може тим вдоволити ся, тим більше, що одна з попередних заплат в 6.000, dokonana монетою з примусовим курсом (mynttecken), не представляла майже жадної вартости, бо та монета, котра була пущена в оборот безоглядним міністром скарбу Герцом і мала примусово установлений курс, в скорім часі стратила майже всяку ціну.

Письмо з 18 червня 1719 року звучало:

Пані! ²⁾

Ваша Величність були ласкаві виасигновати мені суму 500 пльотів, аби помогти мені упорядкувати справи в моім скрутнім положеню; прошу

V-tre Majesté a donné des marques de sa bonté à des personnes qui n'avoient d'autre droit d'y pretendre que leur seule misere, pour moi j'ai avec celleci d'autres titres qui la doivent interesser en ma faveur.

Je finis en faisant de voeux d'autant plus ardens pour la personne sacrée de V-tre M-té que le long et l'heureux cours de sa vie fait l'unique esperance d'une étrangere abandonnée comme moi.

Je suis avec une profonde veneration Sire

de Votre Majesté

la tres humble et tres soubmise servante

A. Woynarowska.

¹⁾ plât = 2 срібним талярам.

²⁾ A la Reyne, Madame

Votre Majesté a eu la bonté de m'assigner la somme de 500 pletes pour me tirer d'affaires dans ma necessité dans le royaume de

уклібно не толкувати того в злу сторону, коли я скажу, що ся невелика сума не вистарчила і в десятій часті для того, аби задовольнити моїх вірителів. Через то я приходжу до Вашої Величності в просьбою зробити мені ласку і дати таку суму, яка вистарчила би для того. Правда, Ваша Величність були ласкаві і казали виплатити мені 6.000 Muntecken, але на жаль ті гроші в скорім часі стратили на вартости, так що передавши їх правительственным комісарам я понесла шкоду на 4.000 таларів срібною монетою; через те я змушена була продати свої ліпші убрания, аби удержати ся самій і прийти на поміч родині. Я сподію ся, що Ваша Величність зглянуть ся на мою біду і потішать мене прихильним рішенням.

Повістаю і т. д.

Анна Войнаровська.

В наслідок того шведський сойм признав Войнаровській в р. 1720 4.000 срібних таларів річно. Але Войнаровська не схотіла на тое пристати і 27 серпня тогож таки року предложила королівській раді нову жалобу, давши в ній вираз жалам на своє безвідрадне родинне положенє.

Мої Панове! ¹⁾

Її Величність королева зволила відіслати мене до Високих Станів, аби пошукувати мою претенсію; отже я просила се зібране дати мені задоволенє, але не дістала ніякого рішення, а лише асигнату в 4 цвітня

Votre Majesté. Mais j'ose bien prendre la liberté de me jeter aux pieds de Votre Majesté et de La prier tres humblement de ne pas prendre de mauvaise part de dire à Votre Majesté, comme cette petite somme ne suffisoit pas pour le dixieme partie de contenter mes creanciers. C'est pourquoy je recours à Votre Majesté de me faire la grace de me soulager avec une somme suffissante pour cela. Il est vray que Votre Majesté a eu la bonté de me faire avoir 6.000 Muntecken, mais par malheur elles ont esté decriées fort peu de temps apres, qu' ainsi en les rendant aux commissaires ordonnés, je me suis trouvé de court de 4.000 Daler Silvermunt, qui sont resté là sans aucun usage ny cours, par là il m'a fallu vendre mes meilleures hardes pour ma subsistance et outre cela de me ne voir point de moyens pour secourir ma pauvre famille. J' espere que Votre Majesté aura égard à ma misere et me soulagera d'une Resolution favorable, comme etant avec le plus profond Respect

Madame

de Votre Majesté

la tres humble et la plus soumise servante

Anne Woynarowska.

¹⁾ Mes Seigneurs.

Sa Majesté La Reine m'a fait la grace de m'envoyer à Messieurs les Etats pour demander ma pretention; ainsi j'ay sollicité aupres cette assemblée pour ma satisfaction, mais je n'en ay aucune Résolution, seulement une assignation le 4 avril 1720 pour deux mille plottes.

1720 р. на дві тисячі пльотів. На сю асигнату я дістала лише 500 пльотів в день 9 мая. Я просила Пана президента Лягерберга виплатити мені решту, але до тепер не дістала ані гроша. Через те позволяю собі уклінно просити Ваші Ексселенції вглянути в ту кривду, яку мені за-подіяно. Я абсолютно не можу вижити з тих двох тисяч пльотів, які мені признали на удержане, а до того заплатити векслі за свою родину на Шлеску і покрити старі довги, як мого чоловіка, так і мої власні. Коли б я, нещасна, нічого не дістала, то побоюю ся, що виму з біди, бо я чужинка, що не має тут ані родичів, ані дібр. В сім положенню я не знаю, як я зможу істнувати. Мені писали зі Шлеска, що не хотять на дальше тримати моїх дітий, бо я не в стані посилати гроші для своєї родини. Я попадаю в розпуку, бачучи що мій чоловік в тюрмі вже четвертий рік, а не має жадної підпомоги зі Швеції, і прошу, Мої Панове, осудити, чи то справедлива заплата чоловікови, котрий посвятив своє щастє і майно для сего народу, — щоби покинути його в біді. Іменем Бога благаю Вас, Мої Панове, йще раз не дати мені нидіти надалі в таким тяжким положенню, постановити остаточне рішенє, бо я не чую в собі сили бути в розлуці з родиною. В надії на прихильне поагодженє і т. д.

Анна Войнаровська.

Je n'ay receu sur cette assignation que 500 plottes le 9 du mois de May. J'ay prié Monsieur le President de Lagerberg pour que je sois payé du reste, mais jusqu' à present je n'ay pas receu un sol. C'est pourquoy je prens la liberté de supplier tres humblement Vos Excellences d'examiner l'injustice qu'on me fait; je ne peux pas absolument subsister de ces deux mille plottes qu'on m'a ordonné icy pour mon entretien et payer les lettres de change pour ma famille en Silesie et satisfaire les dettes du temps passé, tant de mon mary que de moy. Si je seray aussi malheureuse de ne rien recevoir, je coureray risque de mourir dans la misere, car je suis étrangere sans parents et sans biens icy. Ainsi je ne sçay pas comme je pourois subsister et vivre. On m'a aussit écrit de Silesie, qu'ils ne veulent plus garder mes Enfants chez eux puisque je ne suis pas en etast d'envoyer d'argent pour ma famille. Je suis au desesper de voir mon mary en prison depuis quatre ans sans le moindre secours de la Suede, et je vous prie, Messeigneurs, de voir, si c'est la juste reconnoissance pour un homme et sa famille apres avoir sacrifié son bien et sa fortune pour cette nation et de l'abandonner dans la misere. Je vous supplie, Messeigneurs, encore au nom de Dieu de ne me laisser plus languir dans mon triste état, de me donner la derniere Resolution, puisque je ne me trouve pas capable d'etre éloigné de ma famille. En esperance d'estre favorablement exaucé, je suis avec soumission

Messeigneurs

Votre tres humble et tres obéissante servante
Anne Woynarowska.

Тому що шведське правительство, з легко зрозумілих причин, не квапило ся зі сповненням жадань Войнаровської, то вона попросила видати їй заграничний пашпорт і зажадала урядової посвідки, що „в Швеції не хочуть заплатити їй довгу“. Меморіал в сій справі був відчитаний 30 вересня 1723 державним секретарем бароном фон Гепкеном на засіданню королівської ради, при чім граф Кронгіельм сказав: „Я дуже бою ся, що коли вона не дістане ніякого задоволення, то ся справа наробить іще не раз клопотів. Вона знаходить ся тепер в нужді і я думаю, що коли би з нею прийшли до згоди, то Войнаровська зрікла ся би значної часті своєї претенсії і вдовольнила ся би тим, щоби побирати заплату ратами протягом п'яти, шости, а може навіть десяти літ. На случай же, коли вона відіде з краю нічого не діставши і поставить своє жаданє через посередництво якогось пануючого дому, то з певністю ми не збудем ся так легко тої цілої справи“.

В такім дусі рішило і правительство, постановивши поручити державній касі виплатити Войнаровській ту суму, яка була признана їй соймом. Однак вона не схотіла, щоби її збули річною рентою в 5 або 6 тисяч талярів, і енергічно піддержувала свої жаданя. Сі зусилля вінчали ся успіхом, бо в р. р. 1725, 1731 і 1734 вона дістала великий замок Тіннелсе, гарно положений на Мелярськім озері, а до того значну заплату готівкою і дім в Стокгольмі. Та і се не вповні вдовольнило Войнаровську, бо в листі до короля вона жалуєть ся на то, що з 26 мужицьких загород, які мали належати до замку, вона дістала лише 13, а „того не вистарчає для веденя господарства і удержаня маєтку в порядку“.

Про пригоду, яка спіткала в Гамбурзі 12 жовтня 1716 р. полковника запорожського війська Мазепи, знаходить ся в шведськім державнім архіві (відділ Biographica) офіційальний документ. Се витяг з довірочного письма до міністерства заграничних справ в Стокгольмі, датованого: Гамбург, 13 жовтня 1716 р., і писаного правдоподібно королівським шведським резидентом. Донесенє звучить:

1) „Тут в Гамбурзі нема більше безпечности. Не кажучи про инші приклади, в котрих багато відомі вже Вашій Ексцеленції, вчера попо-

1) „Es ist sonst allhie in Hamburg nunmehr keine Sicherheit mehr, in dem man, die vorigen exempla nicht zu berühren, viele selbi-

лудни в білий день напали в повозі відомого Войнаровського, небожа Мазепи, котрий був при шведській королеви в Турції і завитав до Гамбурґа вже зо два місяці перед тим, і арештувавши відвезли до помешканя тутейшого московського резидента. Він обідав у графині Кеніґсмарк і коли, вертаючи звідтам до дому, переїздив по так званій улиці АВС, то московський резидент, засівши з гамбурською сторожею в числі близько 16 чоловіка в однім домі, впав на повіз і змусив Войнаровського, як арештованого, їхати до його дому. В той сам час випускають на улицу 12 російських драґонів, що стояли за брамою, і ставлять їх на варту коло дому при біднім Войнаровським. Нема сумніву, що він буде виданий цареві і з ним зле скінчить ся. Кілька днів перед тим його нераз перестерігали приятелі, аби мав ся на бачности перед таким лихом і виїхав звідси. Але він сміяв ся собі з того, сказавши, що він не підданий царя і що правно Росіяне не можуть мати до него нічого. Що буде з ним далі, буду мати честь повідомити при найблизшім случаю. Я в деякій мірі не можу взяти тутейшій раді се арештоване за зле, бо по цілім місті йде поголоска, що Войнаровський може справити ся за одну ніч вісімнацять разів, а таких людей не можна терпіти в упорядкованій державі.

ge Ewr Excell. ohne dem schon bekandt sind, gestern nachmittag den bekandten Wonjaroffski, des Mazeppa Enckel, der sich bey dem König in Schweden in der Türckey aufgehalten und welcher allhie ettwaе ein paar Monathe gewesen, bey hellem Tage in der Gutsche beym Kopf genommen und ihn nach des hiesigen muscowitischen Residentes Behausung gefänglich hingefahren. Er hatte zu Mittag bey der Gräfin Königs-marck gespeiset und wie er von dannen nach Hause durch die so genannte ABC — Strasse fahren wollte, hält sich der muscovitische Resident mitt einer Hamburgischen Wache von ettwaen 16 Mann in einem gewissen Hause heimlich auf, springet so gleich im Vorbeyfahren an den Wagen und forciret ihn solchergestalt nach seinem Hause als ein arrestant zu fahren. Zu gleicher Zeit werden 12 russische Dragoner, die vorm Thor gehalten, in die Stadt gelassen, welche die Wache bey dem armen Wonjaroffsky in des Residenten quartier versehen. Es ist kein Zweifel, dass er an den Czaaren werde extradiret werden und seine Zeit übel passiren. Es ist einige Tage vorher von vielen seiner guten Freunde vielfältig gewarnet worden, sich für dergleichen Unfall in acht zu nehmen und sich von hier zu begeben. Er hatt aber alles in den Wind geschlagen und gesaget: Er wäre kein Unterthan vom Czaaren und die Russen könnten an ihn mitt recht nichts haben. Wie es weiter mitt ihm ablaufen wird, habe die Ehre hinnechts zu berichten. Ich kan gewisser massen dem hiesigen Raht wegen der arrestierung nicht viel verdencken, denn es ist in der ganzen Stadt ruchbahr, dass Wonjaroffsky es achtzehen mahl in einer Nacht thun könne, welche Leuthe dann man in einem wohlgeordneten Staat nicht wohl leiden kan,

А тутейше жіноцтво попадає від того в роспуку, найбільше ж журить ся дім, в котрім він мешкав, а також наш С.

В тиждень по увязненю Войнаровський вислав сам лист до своєї жінки, що перебувала під той час в Броцлаві; той лист дуже добре показує його наївний, сантвінічний темперамент. В р. 1723 сей лист був переложений з польського (правдоподібнійше: з українського) на німецьке Е. Г. Вайхмантлем і зложений в шведським державнім архіві.

Моя любя Ганю! ¹⁾

Правдоподібно ти дістала вже звістку про моє нещастє, а саме як арештував мене в Гамбурзі московський резидент, в домі котрого я сижу вже девятий день. Через інтервенцію трех міністрів, а саме шведського, цісарського і французького, місто не дозволяє мене вивести. Таким способом я сподію ся в Божю помічу відзискати ще свободу. Отже ти не смути ся тим дуже, бо хоч би я і мав бути увязнений до приїзду його царської величності, то однак сподію ся, що він поступить зі мною як справедливий пан, знаючи, що я не вдавав ся ніколи ні в які змови в моїм стрієм. Моя мила жінко, ти маєш в руках роспорядженє, котре я зробив на письмі перед моїм відїздом. Отже повіставай в надії, що його величність король шведський, справедливий і ласкавий пан, не позоволить, аби стала ся кривда тобі і моїм дітям, але навпаки, як його ве-

Das hiesige Frauen Zimmer aber ist darüber an desespoir, worunter hauptsächlich das Haus, wo er gefrysset und unsern C. mitt begriffen.

¹⁾ Mein hertzlich geliebteste Annichen!

Vermuthlich wird Sie bereites von meinem Unglück Nachricht erhalten haben, wie dass ich nemlich durch den Muskowittischen in Hamburg arrestiret worden, in dessen Quartier ich schon den neunten Tag sitze. Die Stadt aber will mich, wegen der intercession dreier Ministers, als des schwedisch-, keyserl.- und französischen, nicht abführen lassen. Deswegen so verhoffe ich durch Gottes Hülfe noch frey zu kommen. Sie wolte sich deshalb nur nicht allzusehr betrüben; denn, ob ich schon bis zu Ihre Czarische Mayst. Ankunft sollte angehalten bleiben, so erhoffe ich dennoch dass er wohl als ein gerechter Herr mit mir verfahren werde, wohl wissend, dass ich mich niemals mit meinem Mutterbruder in einige consilia mit eingelassen. Meine Hertzens Frau, sie hat ja meine disposition in Ihren Handen, welche ich bey meiner Abreise schriftlich aufgesetzt. Demnach so bleibe der Hoffnung, dass Ihre Mayt der König von Schweden als ein sehr gerechter und gnädiger Herr weder Dier noch meinen Kindern einiges Unrecht werde wiederfahren lassen, sondern im Gegentheil, wie hochbemelte Mayt mich in Dero hohen protection gehalten; also auch Euch nebst meinen Kindern in eben

личність мала мене в своїй високій опіці, так перенесе ту опіку також на тебе і моїх дітей. Зобов'язане його королівської величності знаходить ся в руках Ереншільда, отже ти з дітьми, поки я буду в московськiм кулаці, повинна удати ся до него і видістати той документ. Моя шкатула з паперами також в добрих руках і не пропаде. Проси лише Бога, щоби я вийшов з арешту, а тоді знов все направить ся. Прошу передати привіт всім до мене прихильним і запевнити, що я повістаю і т. д.

С. А. Войнаровський.

Роспоряджене, про яке згадує в листі Войнаровський, то його тестамент, списаний незадовго перед тим в Вроцлавi 19 серпня 1716. В шведськiм державнiм архiвi єсть автентична копія з сього інтересного документу. В просьбі, адресованій до шведського правительства, жінка Войнаровського жалуєть ся на те, що деякі люди розпускають про ню злу славу, ніби вона обманниця і навіть не являєть ся шлюбною жінкою полковника Войнаровського. В жалобі з 29 вересня 1723 р. говорить ся :

„Дехто твердить, що я не жінка пана Войнаровського, а инші знов кажуть, що він розійшов ся зі мною по нашiм повороті в Турції. Мені не трудно доказати противне, вказавши на то, що я пошлюблена в Бендерах під час коли там був покійний король і в присутности кількох поважних осіб, котрі можуть тоє посвідчити“ ¹⁾.

На доказ і потверджене своїх супружних прав вона долучила копію тестаменту Войнаровського :

derselben zu conserviren geruhen. Die obligation von Ihro Königl. Mayst. von Schweden hat der Herr Ehrenschild in seinen Händen, wesshalber Sie denn nebst meinen Kindern, wofern ich in Moskowittischer Macht verbleiben sollte, sich bey ihm wird melden und selbe abfordern müssen. Meine Skatull mit denen Pappieren ist gleichfalls in guthen Händen, allwo sie nicht verlohren gehen wird. Bitte Sie nur Gott, dass ich möge aus dem arrest loskommen, so wird alles wiederum guth bleiben. Allen mir wohl affectionirten bitte meinen Gruss zu vermelden und zu versichern, dass ich derer, wie auch sonderlich verharre

Meiner

hertzlich geliebtesten Annichen

unterthänigster Diener

S. A. Woynarowsky.

¹⁾ „On a voulu debiter que je ne suis point la femme de Mos. de Woignarowsky, et dautres on dit qu'il m'avoit repudiée à notre retour de Turquie. Il m'est facile de prouver le contraire, en disant que j'ay esté mariée à Bender dans le tems que le feu Roy y estoit, et en présence de plusieurs personnes de consideration qui en pouront rendre temoignage“.

„Моїй любій шлюбній жінці, вельможній Анні Войнаровській, уродженій Мирович, за вірність, чесність, добре поведене і чесну любов, котрих я дізнав від неї так багато, хочу я дати пятьдесят тисяч талярів в капітальній сумі, котра знаходить ся в руках Його Величності всесильного короля Швеції, мого ласкавого короля“. ¹⁾

Донці Кароліні Елеонорі рівнож мала бути застережена сума 50.000 талярів „замість посагу“. Решта спадщини мала припасти синові Станислави, як скоро він стане повнолітним. До того часу його спадком мала управляти мама, котра повинна була подбати також про те, щоби син „відбув студії і подорожи по чужих землях“.

З того виходить, що законні права Войнаровської не підлягають сумнівам. Однак треба зазначити, що тестамент промовчав, що Анна Войнаровська перед тим була віддана за Забілу. Принаймні так твердить жінка Филипа Орлика, котра, як здасть ся, мала якусь антипатію до родини Войнаровського. В листі Анни Орликової до шведського короля (правдоподібно в р. 1721) вона робить навіть такий злосливий натяк:

„Бог відає про теперішню п. Войнаровську, кому вона остаточно належить, чи Войнаровському, чи її першому мужови Забілі“. ²⁾

(В листі Скоропадського до канцлера графа Ґоловіна з 3 січня 1712 р. говорить ся про жінку Семена Забіли в Бендерах, що „вона не живе з своїм чоловіком, а провадить нехристиянське, распутне житє в шведськїм таборі при королївськїм маршалі Лімонтї“, і що через те Семен Забіла просив позволення вступити в новий шлюб).

В тестаменті Войнаровського знаходимо також деталь, в котрій згадано про фінансові відносини Мазепи до княгині Дольської: ³⁾

„В автентичних актах Королівства Польского знаходить ся запис, вписаний там per oblatam, на суму десять тисяч дукатів, котрі

¹⁾ „Meiner lieben Ehefrauen, der Wohlgeb. Anna Woynarowska, geboren von Mirowicz, demnach ich ihre Treue, Ehrlichkeit, Wohlverhalten und ehrliche Liebe satsam verspührt und erfahren, will ich von der Capital summa, welche vorjetz in Ihro Mayst. des Grossmächtigsten Königs von Schweden, meines allergnädigsten Königs Händen sich befindet, geben fünfzigtausendt Thaler courant“.

²⁾ „Gott weiss an jetzige Frau Woynarowska wem sie auf letzte zugehörig, entweder Woynarowski oder ihre vorige Man Zabila“.

³⁾ „In denen authentischen Acten des Königsreiches Pohlen findet sich eine Verschreibung, so per oblatam dahin eingeliefert worden, einer

позичив був блаженної пам'яті Його Ексцеленція гетьман запорожський Мазепа вельможній пані Дольській в Ходорова, великій маршалковій великого князівства Литовського, на дібра Чорний Острів, на котрі то дібра той запис владжений і ними забезпечений“.

На прикінці тестамент дає де кілька распоряджень що до датків на церкви і монастирі:

„Монастиреви чесних отців св. Василя в Білостоці в Волинським воеводстві в Польщі тисяча таларів Альберта. Монастиреви Галата в Валахії, де поховане тіло Його Ексцеленції блаженної пам'яті гетьмана запорожського Мазепа, мого дядька і добродія, тисяча таларів Альберта“.¹⁾

Дальше слідували записи по тисячі таларів для монастирів Міноритів, Капуцинів і Францішканів в Вроцлаві. Нарешті застеріг Войнаровський тисячу таларів „для того місця, де буде лежати моє грішне тіло“.

Те остатнє бажанє Войнаровського не могло бути сповнене, бо місце, де знаходить ся його могила в Якутску, невідоме. Жадний житя, може трохи легкодушний небіж Мазепа мусів спокувати тяжко і дорожше, ніж належало ся би, за смілі затії свого дядька. З Гамбурга перевезли його до вязниці в Петербурзі, а по семи літах заслали в далеку східну Сибір. Про нещасну долю свого чоловіка Анна Войнаровська була добре інформована листовними донесеннями свого вірного слуги Андрія Якубовського, котрий вислав їй з Петербурга під датою 11 жовтня 1723 р. такий лист:

Вельможна Графине, Милостива Пані!²⁾

Доношу Вам отсим про нещастє, яке спіткало нас несподівано, а саме мій пан дістав наказ відіхати на Сибір. Мене хотять ва-

Summa von Zehntausendt Ducaten, welche Gelder hochseel. Gedächtnisses Ihro Excellence der Zapoworowische Feldherr Mazeppa der Hochgebornen Fraun von Chodorowa Dolska, des Gross- Fürstenthums Litthauen Gross- Marschalin auf die Güther Czarny Ostrow geliehen und auf welche selbe Verschreibung eingerichtet, und damit ver- assecuriret worden ist“.

¹⁾ „In das Kloster Bialystok genant, in der pohnischen Woywodschaft Wollhynien gelegen, an die Ehrwürdigen Patres des S. Basilii: Eintausendt Thaler Alberts. In das Kloster Gallata in der Wallachey, allwo der Körper Ihro Excellence des Zaporowischen Feldherrn Mazeppa seel. Andenkens, meines Mutterbruders und Wohltäters begraben liegt: Eintausendt Thaler Alberts“.

²⁾ Wohlgebohrne Gräfin, Gnädige Frau!

Berichte Sie hiemit unser Unglück, welches uns hier unverhofft begegnet, denn mein Herr hat Ordres nach Syberien zu reisen. Mich

держати тут; відїзд повинен наступити як найскорше. Я був у шведського амбасадора Цедеркрайца і у пана амбасадора Штамбке і слезно просив їх, чи не змогли би вони вистарати ся для него позволення перечекаати до зимової дороги, але дотепер з того нічого не вийшло, і я дав майорови 3 дукати, щоби відтягнути відїзд принайменше на 8 днів, до повороту Його Царського Величества, котрий перебуває поза Петербургом, і тому не можна просити Його о відроченє терміну відїзду на 2 місяці, аж поки не наступить ліпша дорога, а я не повідомлю Вас і зроблю приготования до подорожи. А вони дають йому лише одного коня, що зовсім не вистарчає. На случай, коли він буде змушений виїхати зараз, то треба буде позичити гроший і найняти ще одного коня, аби він не вмер в дорозі; також мушу дати йому в дорогу гроший. А я маю тут малий кредит; вони ж не хотять помогти, лише пан амбасадор Штамбке дав мені 5 дукатів, а на решту я мушу жебрати, не можучи помогти в инший спосіб панови, котрий дістає від них всього 2 копійки денно, з чого не можливо удержати ся. Ми тепер в вєлькїй нужді, а тому прошу Вас, милостива панї, скоро лише дістанете сей лист, переслати нам гроший або дати порученє, аби я міг тут щось дістати, щоби він не згинув в дорозі, і прошу Вас, як що я позичу, то щоб Ви то все перейняли, бо я не можу зробити инакше з огляду на велику скорість, з якою треба все робити.

aber wollen sie hier behalten und dieses soll in der Geschwindigkeit geschehen. Ich bin bey dem schwedischen Envoyé Cederkreutz gewesen und bey dem Herrn Envoyé Stambke und habe sie mit Thränen gebethen, ob sie nicht könnten es so weit bringen dass sie ihm einige Wochen Frist geben sollten bis an den Winterweg, aber daraus ist bis dato noch nichts ausgerichtet, und dem Major habe ich 3 Ducaten gegeben, dass er die Reise auf einige acht Tage aufschieben soll bis Ihre Czaarische Majestät wiederkömt, weil Sie sich nicht in Petersbourg befunden haben dass man anhalten könnte um 2 Monath Frist bis besser Weg wird, und dass ich Sie berichten kan und ihn auf seine Reise zu versorgen. Denn sie geben ihm nicht mehr als ein Pferd und damit kan er nicht fortkommen. Im Fall er gleich fort muss, so muss ich suchen dass ich Credit machen kan und noch ein Pferd dazu zu miethen, dass er auf der Reise nicht sterben sollte, und muss ich ihn auch mit Geld versorgen, aber ich habe hier nicht viel Credit und sie wollen mir wenig helfen als nur der Herr Envoyé Stambke hat mir 5 Ducaten gegeben, das übrige muss ich betteln, weil ich ihn auf keine andere Weise helfen kan, denn sie geben meinem Herrn nicht mehr gage des Tages als 2 Copeken womit er unmöglich sich unterhalten kan, und weile wir also itzunder in solcher Noth stecken, so bitte Sie gnädige Frau Gräfin dass Sie uns so bald Ihr das Schreiben zu Handen kommt uns was überzumachen oder Commission geben dass ich hier was bekommen kan, dass er nicht auf der Reise crepiren möge und bitte Sie, wenn ich Credit mache dass es alles bey Sie angenommen werde, weil ich es anders we-

Від Пана амбасадора Штамбке я дістав 5 дукатів, а від його слуги взяв на дорогу перуку, яка коштує 3 дукати. Коли зроблю йще які довги, то донесу Вам про все. Я не можу його покинути. Пані графиня нехай не непокоїть ся, що я не дбаю про него, бо я бігаю і тружу ся по цілих днях, і нападаю людей, так що вони аж подражнені і не хотять мене вислухати. Був я і у пана амбасадора Кампердона. Він не хотів говорити зі мною, бо розсерджений, що я його забагато нападаю, а я не маю поради в біді і найпокірнійше прошу Вас, милостива пані, о поміч. Що дотичить мене, то я дістав наказ зажадати собі пашпорт і тому прошу о повідомленє, що маю робити в сій справі, чи я повинен доставити мого пана на Сибір, чи маю прибути до Швеції. На разі не маю нічого більше донести, через то кінчу. Мій пан поручаєть ся покірно пані графині, дітям і всім добрим приятелям і жалуєть ся на те, що в ним поступають тут не похристиянськи. Я зістаю рівнож на цілий мій вік пані графині

покірний слуга і вірний раб

Андрій Якубовский.

В наступнім листі, датованім: Петербург, 21 серпня 1723, той сам Якубовский, справді „покірний слуга і вірний раб“, дякує графині за лист і посилку річий — то були сорочки, пантофлі, обув і т. п.; одначе обув була така тісна, що її треба було продати в Петербурзі. Далі для заспокоєня її він запев-

gen grosser Geschwindigkeit nicht thun kan. Von dem H. Envoyé Stambke habe 5 Ducaten bekommen, und von s. Kammerdiener habe eine Paruque auf die Reise genommen, die kost 3 Ducaten. So ich noch welche Schulden hier mache, will ich es Ihr berichten von allen denen. Ich kan ihn unmögl. verlassen. Die Frau Gräfin soll sich nicht über mich beschweren als Sorge ich hier nicht für ihn, denn ich laufe und bemühe mich alle Tage und überlaufe die Leute, dass sie gantz verdriessl. seyn und auch nicht wollen anhören, bey H. Envoyé Camperdon bin ich auch gewesen. Der wollte sich auch nicht sprechen lassen, weil sie verdriessl. seyn, dass ich sie allzustark überlaufe, und ich kan mich in meinem Elende nicht helfen, bitte also unterthänig die gnädige Frau uns zu assistiren. Was mich anlangt so habe ich Ordres mein Pass zu fordern, darum bitte ich Sie soll mir rathen, was ich bey der Sache thun soll, und mir baldige Nachricht davon wissen zu lassen, wo ich mich hinwenden soll, ob ich meinen Herrn auf meine Unkosten nach Syberien bringen soll, oder ob ich von hier nach Sveden kommen soll. Itzunder weiss nicht mehr zu berichten also schliesse, und empfehlet sich mein Herr gehorsamst bey der Frau Gräfin und den Kindern und allen guten Freunden und beklagt sich dass sie mit ihm hier nicht christl. handeln. Ich verbleibe auch lebenslang der Frau Gräfin

Gehorsamer Diener und getreuer Knecht

Andere Jakubowski.

нює, що в часом все прийде до ліпшого і від Войнаровського відійдуть „згризоти і нужда“ (Chagrien und Elend). Пан знаходить ся в арешті під таким строгим доглядом, що з ним трудно сказати одно слово.

„Я мушу робити те все крадькома... Ліпше нам було би під поганими і Турками, у них було би мабуть лекше ніж тут, де люди не мають милосердя, так вони обходять ся зі мною і моїм паном; бо пси мають більше волі ніж ми і їх не замикають так як нас. Волів би мій пан жебрати як має мучити ся тут в таких злиднях“. ¹⁾

Сей безвідрадный образ він ілюструє кількома фактичними деталями, н. пр.:

„Що до краватів, які дістала графиня фон Кенігсмарк від мого пана, то пан дав Дікманови поручене забрати від графині фон Кенігсмарк все до себе і передати Вам до Вроцлава“. ²⁾

В третім листі Якубовського (Петербург, 14 вересня 1723), в котрім він знова запевнює про свою вірність і готовість служити, між иншим говорить ся: „Цілий час я побоював ся, що його будуть випитувати про його відносини до Мазепи“.

Войнаровська робила енергічні кроки як перед російським міністром в Стокгольмі ³⁾, так і перед шведським правительством, щоби вернути свободу своєму нещасному чоловікові, але всі заходи завели. Войнаровського вислали на Сибір в зимі

¹⁾ „Ich muss es alles verstohlener weise thun... Es wäre besser dass wir unter Heyden und Türcken wären, so wäre es vielleicht besser gewesen als hier wo keine Barmhertzigkeit haben, wie sie mich und meinen Herrn tractiren, denn die Hunde haben mehr Freyheit als wir und sie werden auch nicht so eingesperrt. Es wäre besser dass mein Herr anderswo beteln sollte als dass Er sich hier in seinem Elend plagen sollte“...

²⁾ „Wegen der Halstücher, welche die Gräfin von Königsmarck von meinem Herrn empfangen hat, hat mein Herr Commission gegeben an den Herrn Diekman: er soll von der Gräfin von Königsmarck alles zu sich nehmen und nach Breslau an sie überliefern“.

³⁾ Ноября 7 1722 г. министр Бестужевъ писалъ къ тайному совѣтнику Остерману о укрывательствѣ въ Швеціи племянника Мазепина Войнаровского жены, предлагавшей ему тайно, что ежели прощена будетъ вина мужу ее, то она уступитъ государю половину той суммы, которою должна шведская корона мужу ее; ходатайствующій же о семъ получитъ отъ нее въ даръ 10 тыс. ефимковъ. Предложеніе сіе было отринуту (Н. Н. Багтышъ-Каменскій. Обзоръ выѣшнихъ сношеній Россіи, Т. IV, стр. 222).

1723—1724 рр. і він прибув до Тобольська. Лише доти міг вірний Якубовський товаришувати в подорожі своєму панови. З Тобольська поїхав Войнаровський сам аж до Якутська, — „accablé de la plus affreuse misère“ (пригнічений страшною бідю), як пише Войнаровська в своїм листі до шведського короля з 1 лютого 1725. В іншому листі вона просить короля постарати ся, щоби Войнаровський міг зістати вже хоч в Тобольську, де пробували його мати й інші члени нещасної родини:

„То було би для него потіхою, а мені легше було би пересилати йому гроші туди ніж до Якутська, куди вислали його, давши на удержане копійку денно і не дозволивши мати з собою слугу“. ¹⁾

Здається, що вона, підбадьорена фальшивими відомостями, деякий час вірила, що її чоловік дістане принайменше позволене повернути до Москви. Се ми пізнаємо з листа до шведського короля з дня 10 марта 1726 р. ²⁾:

„Позволяю собі найпокірніше подякувати Вашій Величності за ту ласку, яку зволили висвідчити мені, поручивши п. сенаторови і надзвичайному амбасадорови Цедергієльмови, аби він просив перед російським двором увільнити мого бідного чоловіка. П. Баптіст Саварі приніс мені звістку, що візволено і наказано повернути мого чоловіка з Якутська до Москви, де він має зіставати, позбавлений права виїхати за границю, наколи не поверну я з дітьми. Через те я змушена в покорі просити ще раз Вашу Величність розпорядити, аби скінчили мою справу, бо я хочу знати, на чім стою. Маю надію, що Ваша Величність бу-

¹⁾ Ce seroit une consollation pour Luy et je pouvois Luy faire toucher de l'argent avec plus de facilité qu'à Iakuck, ou on vient de l'envoyer avec une kopike par jour pour sa subsistance, sans permettre que son valet de chambre le suivre.

²⁾ Sire

Je prens la liberté de remercier tres humblement Votre Majesté de la Grace qu' Elle a bien voulu m'accorder en ordonnant à Monsieur le Senateur et Ambassadeur extraordinaire Cederhielm qu'il sollicita à la Cour de Russie pour la liberté de mon pauvre Mary. Le sieur Baptiste Savary *) m'a apporté la nouvelle qu'on a accordé et ordonné que mon mary soit ramené de Jakutsk à Moskou, ou il restera, sans avoir la liberté de sortir hors de leurs Etats, à moins que je ne vienne moi même avec mes enfans; ainsi je me trouve obligé encore de supplier tres humblement Votre Majesté pour qu' Elle donne ces ordres qu'on finisse mes affaires afin que je sache à quoi m'en tenir. Et je me flatte que Votre Majesté aura encore assez de bonté de donner ces ordres

*) Він був перекладчиком турецького посла Мустафа аґи, котрий в р. 1727 звідав Стокгольм.

дуть для мене такі ласкаві і дадуть наказ, щоби міністри і надалі старалися о цілковитім увільненню мого чоловіка“.

Маю честь і т. д.

Анна Войнаровська.

Подібні ж прошення повторяли ся в роках 1728 і 1730, але доля Войнаровського була рішена невідклично. Про зменшене нелюдської кари, яку наклали на него, не могло бути й мови; небіж Мазепи, елегантний рицар гарної Аврори Кенітс-марк, перед котрої повагом міг встояти лише такий чоловік як Кароль XII, погіб для людської пам'яті в снігових, зимних степах Сибіру, і лише припадок захотів, щоби в р. 1737 Войнаровського „відкрив“ німець І. Ф. Міллер, котрий подорожував в наукових цілях російської академії наук, — потрясаюча стріча, яку використав поетично поет-декабрист Рилєєв.

В сій сумній пригоді фігурує також Андерс Гелленберт, слуга Войнаровського. 18 жовтня 1723 він доносить з Петербурга шведському королеви, ніби російська воєнна колегія дістала наказ відправити Войнаровського як найскорше на Сибір. Він має для такої великої подорожи лише одного коня і знаходить ся в крайній нужді; через те Гелленберт закликає короля, щоби він уділив вигнанцеві якусь підмогу. Понадто Гелленберт просив, щоби король мав в своїй опіці жінку і діти Войнаровського також по смерті його.

Пізнійше Гелленберт прибув до Швеції і тут, здаєть ся, добрі відносини між ним і родиною Войнаровського значно охолонули. Гелленберт підносить претенсію на 100 дукатів, котрі, як він твердить, позичила в нього теща Войнаровського в Тобольську; отже він жадає звороту тої суми враз із 5% річно. Коли Войнаровська не признала того довгу, то Гелленберт розпочав проти неї процес і суд засудив Войнаровську на заплату довгу, наколи б позовник міг потвердити своє жадане документами. В прошеню до шведського короля в р. 1730 Анна Войнаровська згадує, що її фінансові відносини погіршили ся „через процес з певним Андерсом Гелленбертом, котрий твердить, що

pour que ses Ministres continuent de solliciter pour l'entière liberté de mon Mary.

J'ai l'honneur d'être avec un profond respect

Sire de Votre Majesté

la plus humble, la plus soumise et très humble servante

Anne de Woynarowska.

він служив сім літ в мого любого чоловіка“, і що вона „мусіти-ме виплатити йому значну суму“. В р. 1736 королівське правительство узнало правильність рішення суду і графиня була змушена виплатити 100 дукатів.

Войнаровська мала в Стокгольмі в своїй службі козака, котрий попав в руки шведів як бранець і котрого увільнили на її прошення. То прошене, котре було полагоджене прихильно 29 липня 1721 року і в котрім єсть згадка про смерть її батька (Мировича) в Готенбургу, знаходиться в оригіналі в шведським державнім архіві:

Вельможному Панови графови... і т. д. (Лягербертови).¹⁾

Вельможний Пане!

Перед якимсь часом один з тих російських бранців, котрі часом ходять по жебрах, завітав також і до мене; він родовитий козак, іменем Семен Вейгерін, був підданим мого блаженної пам'яті батька в його дібрах на Україні, потому служив в батьковій світі і наприкінці дістався разом з ним в полон при Ляховичах і був привезений до Швеції. Він віставав в Готенбургу при моїм бл. пам'яті батькови аж до його смерті і доперва потому помістили його разом з іншими російськими бранцями. Тому що я чужинка і не розумію язика сього краю, а знов мені дуже трудно обійти ся без таких слуг, з котрими я могла би порозумівати ся, то прошу покірно, щоби Ваша Ексцеленція зволили показати мені ласку і причинити ся до того, щоби висше згаданий козак був увільнений і міг вступити в службу до мене; за таку особливу ласку вістаю в повній покірности і т. д.

Анна Войнаровська.

¹⁾ Hochgeborner Herr Graf, Reichsrath, Feldmarschal, General Gouverneur und Praesident (Lagerberg).

Gnädiger Herr!

Es hat vor einiger Zeit einer von denen russischen Gefangenen¹⁾ so bissweilen betteln gehen, gleichfalls hier bey mir angesprochen, welcher ein gebohrener Cosack, Namens Simon Wäygärin, der da ein Unterthan von meines seeligen Vaters Güthern aus Ukraina, auch hernach bey dessen Equipage gedienet und zugleich mit Ihm in Lachovice ist gefangen und mit Ihm hierher nacher Schweden ist geführt worden. Wie er dann auch bis zu meines seeligen Vaters Todte in Gottenburg bei Ihm geblieben und hernach erstlich unter die anderen Russischen Gefangenen gebracht worden. Da ich nun hier ein Fremdling und dieses Landes Sprache nicht verstehe, hingegen es mir sehr schwer fült ohne Dienstleuthe, mit denen ich nicht sprechen kan, zu seyn; ergethet hierdurch mein unterthänigstes Bitten, Ewr Hochgräfl. Excellence geruhen die Gnade an mir zu haben und zu verhelfen, dass ich oben bemelten

Оправдані, а може й неоправдані жадання, які ставила родина Войнаровського до шведського правительства за гроші, „позичені“ Каролеви XII на Україні і в Бендерах його союзником, з котрого Каролеви XII не прийшло користи, піддержував рівнож син Андрія Войнаровського Станислав. Той син, що студіював в семинари в Броцлаві і потім через 18 місяців право в Лінці, прибув зі своїм домовим учителем Іваном де Рінгом з Австрії в Стокгольм до мами, котра хотіла, щоби син продовжував тут свої університетські студії, і зосібна мала замір вислати його в заграничну подорож „pour voir le monde“ (аби звидів світа). Аби покрити кошти такої подорожи Войнаровська предложила в р. 1735 новий довжний запис Кароля XII „de glorieuse memoire“ (славної пам'яті). Одночасно просила вона для свого сина, жадного „образувати ся в науках“ (se former dans les exercices), пашпорт до Франції і в р. 1738 молодий Войнаровський дістав новий пашпорт, важний для подорожи до Німеччини і Польщі.

При закінченню шведсько-росийської війни в р. 1743 осмілив ся Войнаровський junior поставити до шведського правительства жадане, щоби справа увільнення його батька¹⁾ і повернення родинних маєтків на Україні була піднесена в прелімінарнім договорі покою, — два дражливі питання, якими шведське правительство не схотіло займатися. Войнаровський просив навіть видати йому пашпорт до Або (Фінляндія), аби „упорядкувати свої справи при заключенню покою“.

В тім самім році (1743) він накидав ся шведському правительству ще раз, а саме просив надати йому титул шведського графа, на що правительство не зізволило, бо вважало справу Войнаровського за полагоджену відшкодованем в готівці і в великім маєтку Тіннельсе (Tynnelsö). В письмі з 3 мая 1743 Войнаровський дякує за королівську опіку і ласку, але висказує жаль, що „в росийських міністрів помітна велика нехіть до

Cosacken frey und zu meinem Diensten los bekommen möge, wie ich vor solche sonderbare Güthe in aller Unterthänigkeit verharre

Ewr Hochgräfl. Excellence

unterthänigst themüthigste Dienerin

Anna Woynarowska.

¹⁾ Маємо відомости, що Войнаровський вмер в Якутску ще 1740 р. Або ся звістка неправдива, або син не знав ще під той час про смерть свого батька.

мене, в чім я переконав ся особливо перед двома роками, коли підчас мого побуту в Польщі робив заходи прийти знов в посіданє дїбр мого батька, які находять ся в тїм краю; дотичні міністри не тільки перешкодили тому, хоч я і без того не дізнавав великої прихильности зі сторони Річи Посполитої і її властей, а навіть дали недвозначно зрозуміти, що я повинен побоювати ся таких самих пригод і нещасть, яких на жаль мусів дізнати мій батько. Тому що, наймилостивіший королю, за вірність і непохитну привязаність до шведської держави, яких довід дав мій батько і ціла його родина, нас спіткала тяжка недоля, — бо батько знаходить ся в далекім засланю, без надії виратувати ся звідти, а ми втратили все наше майно, — прошу покійно, щоби Ваша королівська Величність зволили, для потїхи в так великім нещастю, надати мені гонори і титул шведського графа¹⁾.

Ще в р. 1751 Станислав Войнаровський підносив нові претенсії до шведської державної каси, але ті претенсії відразу зложені були *ad acta*. Сям закінчуєть ся остаточно історія недолі мазепинців в Швеції.

Поза жаданнями до Швеції енергічна пані Войнаровська не занедбувала иньших своїх фінансових справ. В Варшаві мала вона брата, полковника Федора Мировича, і поручала йому (з Тіннелсе, в р. 1733) піддержувати її претенсії на маєтності в Польщі. То були:²⁾

1) Село Маковичі з приналежностями, коло Володимирця на Волини, котре належало до матери мого чоловіка Войнаровського.

2) Село Мазепинці в воєводстві Київськїм, котре належало гетьманови Іванови Мазепі, дядькови мого чоловіка.

3) Йще одно село, котре має бути положене в Брацлавськїм воєводстві і в Житомирськїм повіті.

В тій самій інструкції вона уповажняє свого брата розслідити, що дієть ся з сумою, котра „була позичена на село

¹⁾ Оригінал написаний по шведськи.

²⁾ 1) „La terre Mokovicze cum attinentiis proche Wlodomircze en Volhynie, qui appartenait à la mere de mon mari Stanislas de Woinarowski“.

2) „La terre Mazepince située au palatinat de Kiovie, qui appartenait ci-devant au grand-general Jean Mazeppa oncle de mon mari“.

3) „Une autre terre qui doit etre située dans le Palatinat Bracławski et au district de Zetomirski“.

Острівської ординації і котра, о скільки мені відомо, має досягати висоти 80.000 польських золотих або фльоринів, що мав позичити покійний гетьман Мазепа“.

Про господарованє Войнаровської на Тіннелъсе знаємо лише, що вона продала міляний дах замку і через те розвалила ся кам'яна будова. В 1740-их роках вона покинула Швецію на завше, продавши Тіннелъсе королеви Фрідріхови I, котрий подарував той замок своїм нешлюбним дітям, графам фон Гессенштайнам.

Про дальшу долю Войнаровської шведські державні архіви не знають нічого; вона мала вернути ся на Україну.

*

*

*

Коли взяти під розвагу, як вичерпані були фінансові засоби Швеції через двадцятилітню війну, то — на мій погляд — треба подивляти вірність моральному і юридичному зобов'язанню, з якою шведське правительство старало ся задовольнити „орієнтальних“ кредиторів марнотратного короля; а рівно гідна подиву терпеливість, з якою були прийняті і забезпечені в Швеції ті безперечно заслугуючі на змилованє чужинці з далекої України. Не можна заперечити, що мазепинці, в першій лнії небіж і ближні спадкоємці Мазепи, мали юридичне право на зворот великих грошових сум, які позичив Каролєви XII Мазепа, а для Швеції являло ся безперечно довгом чести заплатити, по мірі своїх сил, довги короля-героя. Одначе тут треба взяти під розвагу дві обставини: 1) Чи мала шведська держава відповідати за всі довги, яких наробив король в Турції особисто, полягаючи на своїй абсолютистичній самоволі, при новім „конституційнім“ режимі? 2) Звідки походили позичені Мазепою гроші? Чи треба вважати ті гроші приватною власністю Мазепи, котрою могли би розпоряжати довільно його спадкоємці, чи вони були взяті, хоч би в часті, з запорожської військової каси?

Не хотячи вдавати ся в близше розслідуванє тих питань, я не можу одначе не вказати, що до другого пункту, на деякі папери в шведськїм державнім архіві, котрі ставлять претенсії родини Войнаровського почасти в сумнів. Річ йде про 60.000 дукатів, котрі Кароль XII дістав від Мазепи ще на Україні перед Полтавською битвою і котрі Анна Войнаровська зажадала виключно для себе самої і свого чоловіка. Одначе з листів Орлика, писаних до шведського короля і членів королівської ради, виходить ясно, що на його думку ся сума не була

приватною власністю Мазепи, а значить родина Войнаровського не могла мати ніякої правової претенсії до тих грошей.

В офіційному письмі Орлика з р. 1719 говорить ся: ¹⁾

„Рішене Вашої Королівської Величності, котре було повзате в справі пана Войнаровського і котре я послушно шаную, не зачисляє 60.000 до приватного майна гетьмана Мазепи, але виключає їх з того майна. Тому що 60.000 не були привезені до Бендер, але позичені при Будичині з публичної каси, по нараді гетьмана зі старшиною і за її згодою, то вони не можуть бути вчислявані до приватних засобів, а значить і до спадщини пана Войнаровського“.

В иншій письмі з 15 марта 1720 р. Орлик вертає до справи, як була передана сума 60.000 дукатів в Будичині генеральмайорови Лятеркранови в присутности шведського воєнного комісара фон Сольдана: ²⁾

„З власних засобів мав гетьман мало або й не мав нічого (?), бо своє майно: золото, срібло, дорогоцінності, навіть дорогі строї він переніс для безпечности до міцно укріпленого Білоцерковського замку, до тогож та твердиня дістала ся в руки царя,— що знав і посвідчив пан Войнаровський як в своїх листах, котрі находять ся у мене в руках, так і перед комісією, яку зарядив блаженної памяти король в Бендерах. Понадто, распоряджаючи своїми приватними фондами, не потребував гетьман засягати від нас ні ради, ні згоди“.

Непохлібний для Войнаровського погляд, який мав на него Орлик і який що до Анни Войнаровської поділяла також Ор-

¹⁾ „Die Sentence Ew. Königl. Maytt., die in der Sache des Herrn Woynarowski gefällt worden und von mir ehrerbietigst verehret wird, schliesset die 60.000 nicht mit ein in die Privatgüter des Feldherrn Mazzeppa, sondern schliesset sie vielmehr darvon aus... Da nun die 60.000 nicht mit nach Bender gebracht worden, sondern zu Budizin aus der publicquen Cassa nach vorhergegangener Berathsclagung des Feldherrn mit den Officiren und deren Consens ausgeliehen worden, so können nicht zu den Privatmitteln, folglich auch nicht zur succession des Herrn Woynarowskij gerechnet werden“.

²⁾ „Von eigenen Mitteln hatte der Feldherr wenig oder nichts (?), insonderheit da sein Eigenthumb an Gold, Silber, Kleinodien, sogar auch an köstlichen Kleidern, welches Er sicherheit halber in das wohlbefestigte Schloss Bialoczernaw (?) gebracht hatte, sonst die Festung selbst in die Hände des Czaren verviel, wie der Herr Woynarowski sowohl mit seinen Briefen, die ich zur Hand habe, als auch mündlich an der von dem Hochsehl. Könige zu Bender angeordneten Commission gestanden und bekant hat. Überdem bedurfte auch der Feldherr zu der Disposition seines eigenen Privat Geldes weder unsers Rahts noch Beyfalles“.

ликова жінка, знайшов сильний вираз в листі до шведського короля з 13 падолиста 1719 р. в отсих словах: ¹⁾

„Войнаровський, в противности з правом і обичаями, мав в своїх руках всі публичні фонди, завдяки ласці і помочи своїх приятелів, яких він зєднав собі перекупством. Я мовчав, хоч ціла моя істота вояка протестувала проти того мовчання“.

Як відомо, Мазепа, з легко зрозумілих причин, був мало люблений серед запорожців. Як новий доказ того я подаю на прикінці один документ з переховуваних в шведському державнім архіві паперів Орлика, котрий був залучений при письмі до надвірного канцлера фон Міллерна. То відпис листа, писаного полковником Бистрицьким, котрий вмер в Бендерах, до Кароля XII безпосередно перед „Калабаликом“. Сей відпис дістав Орлик від сина Бистрицького, за кілька день перед смертю автора, привіз його з собою до Швеції і вислав 12 жовтня 1717 р. з Хрістіанстада до Стокгольма: ²⁾

Найяснійший Королю, Всемилоствий Пане!

Не через що инше стратив я мою милу жінку, дітий і майно, як лише для в Божі почиваючого гетьмана Мазепа, бо я не зрадив його, бувши два рази висланий з листами до Вашої Королівської Величності, і був в службі при Мазепі сорок літ, а тепер вельможний пан Войнаровський пустив те в непамять і лише зводить мене обіцянками, хоч моя жінка споріднена була з ним кровю, бо Мазепа був її вуйко, і вона приходила ся вельможному панови Войнаровському тіткою з дому Городиских. Спершу приобіцяв він був дати мені сто дукатів, бо я допо-

¹⁾ „Vojnarovsky hatte, gegen jedes Recht und gegen gewöhnliche Sitte, alle publiquen Mittel, durch die Gunst und Hülfe seiner käuflich erworbenen Freunde, inne. Ich schwieg hierzu still, obgleich mein ganzes Kriegswesen gegen dieses mein Stillschweigen protestierte“ *).

*) Оригінал писаний по шведськи.

²⁾ Serenissime Rex Domine Clementissime!

Non propter aliumquem piam perdiidi uxorem meam, liberos et fortunam, solum modo propter pie defunctum Ducem Mazeppam, quia ipsum non prodidi, quando fui missus duabus vicibus cum literis ad S-am V-am R-am M-tem et continuavi servitia mea apud Mazeppam perspatium quadraginta annorum, nunc autem Magnificus Dominus Woynarowskij immemor est hujus et solum me promissis eludit, quamvis mea uxor fuit sanguine cum ipso iuncta, quoniam Mazeppa fuit ipsius Avunculus, et mea uxor Magnifico D-no Woynarowski Matertera ex domo Horodisciorum. Promisit mihi ab initio aliquot centum ducatos dare, quoniam ipsum fulcivi in possidendo thesauro, quando dedi specificationem reddituum,

міг йому прийти в посідане скарбів, давши виказ доходів в Бозі почившого гетьмана Мазепи і потвердивши, що то не публичне добро, лиш приватне гетьмана Мазепи. А коли б я зізнав правду, то ствердив би як річ певну, що Мазепа посідав скарби трех гетьманів, Брюховецького, Многогрішного і Самойловича, а також трех синів Самойловича, Семена, Григорія, котрому цар стяв голову в Сівску, і Якова, засланоного на Сибір; скарби всіх тих осіб позістали при Мазепі. Публичні гроші з аренд були в Мазепи, а по смерти гетьмана дістав всі ті публичні скарби і клейноди вельможний пан Войнаровський; між тим того майна в Бозі почиваючий гетьман Мазепа не привіз з собою на Україну, бо кошовий Сірко вислав його бідно вбраного в Батурин до гетьмана Самойловича; пізнійше ж відправили його з Батурина до Москви. По повороті звідти був він при гетьмані Самойловичеві в придворній службі п'ятнадцять літ, по чому Самойлович поставив його генеральним осаулом і на тім уряді був він шість літ; а коли гетьман Самойлович засланий був на Сибір, то Мазепа дістав по нему гетманське достоїнство і перейняв всі ті скарби публичної каси“.

На тім кінчу я сю студію, до котрої матеріял взятий з відділів Cossacica, т. II, і Biographica, л. W, шведського державного архіва.

pie defuncti Ducis Mazeppae, attestando non publicum esse thesaurum, sed privatum Ducis Mazeppae, et si veritatem vellem fateri, tunc hoc certissimum esset, quod trium Ducum Mazeppa thesauros possederit, primi Ducis Brzuchowiecki, secundi Ducis Mnohohryszny, tertij Ducis Samuylowitz, Filiorumq. Samuylowitz trium thesauros etiam accepit, primi Simeonis, secundi Gregorij, quem Tzarus supplicio capitis affecit in Siwsko, tertij Jacobi qui in exilium in Sibiriam pulsus est, quorum omnium omnes thesauri apud Mazeppam remanserunt. Publica etiam pecunia de Arendis apud Mazeppam remansit, post mortem autem Ducis Mazeppae Magnificus Dominus Woynarowski hos omnes thesauros publicos et clenodia accepit, quamvis illos secum non tulit in Ucrainam pie defunctus Dux Mazeppa, quoniam ipsum Koschowy Sirko, solum in una infimae sortis penula misit ad Ducem Samuylowitz Baturinum, qui postea missus fuit Moscvam Baturino, et exinde dimissus, fuit apud Ducem Samuylowitz in Avlicis Servitijs quindecim annis, posteaq. creatus fuit ab ipso Generalis Assault, quo officio fungebatur per spatium sex annorum, postea autem quando Dux Samuylowitz pulsus fuit in exilium in Sibiriam, tunc Mazeppa successit in officium ejus Ducale et thesauros omnes istos publici aerarij ad se recepit.